

Szemle

BALÁZS Judit

Recenzió az *Individualizáció, személyiség, mesterséges intelligencia* című könyvről

**Individualizáció, személyiség,
mesterséges intelligencia**
**Az ÉN múltja, jelene és jövője
egy digitális világban**

Szerkesztette: Kiss Károly

L'Harmattan – Kortárs Női Reflexiók
Fóruma
Budapest, 2023
402 oldal

Különösen elgondolkodtató, sőt továbbgondolásra készítő munkát tart a kezében az olvasó. Már a rangos szerzői névsor is arra enged következtetni, hogy az egyes tanulmányokat olvasva számos filozófiai kérdésben újabb ismeretekkel gazdagodva mélyedhetünk el. Manapság szinte minden a mesterséges intelligenciáról szól. E tanulmánykötet érdeme, hogy a témát történelmi és filozófiai perspektívába helyezi. Gerincét az individualizáció vizsgálata alkotja: hogyan lett az alattvalóból, a szolgából személyiség (a fogyasztói társadalomban, sajnos, konzumidióta), ez a folyamat miért csak a nyugati világban ment végbe, majd az információtechnológia fejlődése és a mesterséges intelligencia megjelenése hogyan befolyásolhatja az emberi személyiség változását a jövőben.

A munka célja – a szerkesztő meghatározása szerint – azoknak a kutatási eredményeknek az összegzése, melyek az egyén és a személyiség kultúrtörténeti kialakulását, változásait taglalják. Egyúttal rámutat az egyén szerepére a nagy világvallásokban és kultúrákban. Felhívja ugyanakkor azokra a veszélyekre a figyelmet, amelyek már napjainkban is körvonalazódnak, majd valósággá válhatnak a digitális jövőben, és beláthatatlan következményei lesznek az egyén és a társadalom számára is.

Megragadó és olvasásra készítő Kiss Károly bevezetője. Napjainkban, amikor az emberiség olyan, eddig ismeretlen fogalmakkal szembesül, mint a mesterséges intelligencia, generatív MI, ChatGPT, érdemes végiggondolni azt a folyamatot, hogyan alakult ki az individualizáció eredményeképpen a személyiség, sőt, hogyan vált meghatározóvá a nyugati kultúrákban, és mi lesz a sorsa egy digitális világban. A történelmi folyamatot végigkísérve az olvasó a jövőt illetően nemcsak kétkedésre kényszerül, de óhatatlanul elgondolkozik azon, hogy a mesterséges intelligencia megalkotásával az emberiség nem lépett-e át egy vörös vonalat.

Összehasonlító példák – pl. a védikus hindu vallásokat állítja szembe a kereszténységgel – mutat rá a személyiség felfogásában jelentkező lényegi különbségekre: „a buddhisták célja, hogy eljussanak a [...] tökéletes szellemi szabadság állapotába [...], míg a keresztény ember [...] Krisztus, Isten emberi megtestesülése.”

A fentiekből, azaz az eltérő vallás- és személyiségfelfogásból eredendően utal azokra a tényezőkre, melyek kiemelték Európát a középkor „sötét tunyaságából” a kereszténység, az individualizáció, majd később a racionális gondolkodás és a szekularizáció révén. Érthető módon nem említi az iszlámot, mint a legfiatalabb világvallást, korunk nagy vallási áramlatai sorában, mert valójában nehezen is illeszthető, mint meghatározó, korai történelmi korokat idéző, önálló szellemi termék, miután elsősorban a keresztény tanokból és a judaizmusból eredeztethető.

A továbbiakban a szerző végigvezeti az olvasót az európai gondolkodást meghatározó filozófiai áramlatok bemutatásával azokon a folyamatokon, amelyek az egyes történelmi korokat jellemezték, meghatározták, s így a személyiség európai felfogásához vezettek.

Különösen megragadók az ismert írók, filozófusok – Márai Sándor, Hankiss Elemér – idézett munkái, amelyek érzékletessé teszik a mondanivalót. Nagyon találóak a szerzőnek a marxizmus személyiségfelfogására vonatkozó gondolatai, különösen már az azt megélt idősebb korosztályok számára.

Az egyén kultusza a fogyasztói társadalomban folytatódik, majd a posztmodern filozófiában dekonstruálódik. Az „én” a fogyasztói társadalomban végtelenül manipulálhatóvá, konzumidiótává válik. Mi lesz az egyén sorsa a digitalizált világban? A jövő emberének már az algoritmusoktól kell megvédeni önmagát, megőrizni az individuumát. Félelmetes jövő képe tárul elénk: a mesterséges intelligencia uralma alá kerülhetünk, elveszíthetjük önmagunkat, összeolvadunk a gépekkel, elveszíthetjük azt a saját létünket, amely évszázadokon keresztül alakult ki, ami az individuumot emberré tette. Ami Huxley „Szép új világ”-ában megjelenik – igaz, ő az eseményeket a XXIV. századra teszi –, az ma már közeli valóságnak is tűnhet.

De ugyanakkor más megközelítéssel is találkozhatunk a kötetben; Bernard Stiegler technofilozófiája a technikát nem külső, különálló elemnek, hanem antropológiai összetevőnknek tekinti, s ez a jövőnkét más színben tünteti fel.

A kötet három nagy tematikus fejezetben mutatja be a felsorolt nagyívű témákat.

Az *I. fejezet* tanulmányai figyelemfelkeltő célzattal íródtak, hogy „kedvet teremtsenek” az említett kérdéskörök mélyebb megismeréséhez. (A szerzők: Berkes András, Bérczi Szaniszló és Kiss Károly.)

A *II. fejezetben* kaptak helyet azok az írások, melyek az individualizáció és a vallás kérdéseit tárgyalják, bemutatva a taoizmust, a buddhizmust és az indiai vallásokat. Héjjas István abból a szempontból tekinti át a nevezett vallásokat, hogy mennyiben kapott bennük helyet az én, a személyiség. Kard Aladár és Pikó Gábor Mózes ezzel szemben bemutatják, hogy a kereszténységben az „én” – különösen a szabad akarat által – hangsúlyos szerephez jut. A továbbiakban a filozófiai irányzatok közül Pikó Gábor Mózes Kierkegaard egzisztencializmusba hajló kereszténységét vizsgálja. Két rövid tanulmány – Kiss Endréé és Sütő Zoltáné – a mai divatos filozófiákat, a posztmodernet és a dekonstrukciót elemzi, kellő háttérrel adva a századvég és századelő személyiségfelfogásának megértéséhez. Sütő Zoltán másik írása nagy gondolati sémákat vázol fel, és azon belül elemzi az ember és gép viszonyát.

A *III. fejezetben* természet- és társadalomtudományi tanulmányok olvashatók. Kiss Károly szakirodalmi áttekintést ad a tudatra vonatkozó elméletekről. Héjjas István a pszichológia mélylélektani irányzatait foglalja össze. Bajánházy István tanulmányában bemutatja, hogy az ókori Róma idejében milyen politikai és tulajdonjogokkal rendelkezett a birodalom polgára.

Míg a kötet első három fejezete a múltba tekint, és a jelent vizsgálja, addig az utolsó, a *IV. fejezet* a jövőt próbálja előrevetíteni. Mi történik a személyiséggel, milyen lesz az ember és gép viszonya? Képesek leszünk-e a technikát, technológiát irányítani? Talán kezelhetetlenné válik? Milyen szerepe lesz a szoftverfejlesztésnek, a mesterséges intelligenciának? Sütő Zoltán a kérdést elsősorban az ismeretelmélet oldaláról vizsgálja. Major Gyöngyi az emberi mivoltunk fogalmának a megváltozását elemzi. Kiss Károly górcső alá veszi azt a kérdést, hogyan kísérli meg áttörni a kiberfilozófia az ember és a gép közé állított arisztotelészi korlátot.

A tanulmánykötet talán legizgalmasabb és legtöbb kérdést felvető fejezete a zárótanulmányok sora. A kérdéskör középpontjában *Összegzés* címen az individualizáció és a személyiség témakörének vizsgálata áll. Kiss Károly arra a kérdésre keresi a választ, hogy mit hozhat a jövő. Rámutat, hogy a nyugati civilizációban kulcsfontosságú szerepet játszott az egyén, az egyén szerepe a társadalmi beágyazottságban, történelmi léptékkal mérve. A nyugati bölcsélet alapja az arisztotelészi dualizmus: az objektum és a szubjektum szétválasztása.

A kötet végén érdekes és tanulságos táblázatsort állítottak össze a szerzők. Áttekinthető rendszerbe foglalták a különféle vallásokat, ideológiákat, filozófiákat aszerint, hogy meddig

jutottak el az individualizáció útján. Ez az összefoglalás egyedülálló kísérlet a személyiség történelmi fejlődését bemutató folyamatok rendszerszerű szemléltetésére.

A *Mellékletben* Gotthard Günter angol nyelvű munkáiról talál összeállítást az olvasó. A *Melléklet* tudományos mondanivalója önmagában is külön kötetet érdemelne.

A jelen kötetben közölt kutatási eredményeket a szerzők a szakirodalomban még nem tárgyalt megvilágításban mutatják be az érdeklődőknek. A kötet abból a szempontból is újnak tekinthető, hogy a személyiségről kialakult gazdag szakirodalmat a múlt bemutatásával és a jövő előrevetítésével bővítik a tanulmányok írói, és ezzel egy nagyívű kutatást, évszázadokon átnyúló, eredménygazdag anyagot tettek le az asztalra.